

פמיניזם והפוליטיקה של נחלת הכלל בעידן של הצבר ראשוני

סילביה פדריצי*

נקודת המבט שלנו היא זו של כלל פשוטי העם החיים על פני כוכב הלכת: בני אדם בעלי גופים, צרכים ורצונות. המסורת החיונית ביותר של בני האדם הללו היא שיתוף פעולה בייצור של חיים ובקיומם; אבל עד כה הם נדרשו לעשות זאת בתנאים של סבל והפרדה זה מזה, מן הטבע ומן העושר המשותף הכולל שיצרנו לאורך הדורות (Emergency Exit Collective 2008).

האידיאליזציה שעורכים לעבודת הקיום של נשים ולתרומתה של נחלת הכלל להישרדותם הקונקרטי של תושבים מקומיים מעלימה את שתייהן מן העין, בדרכים שלא רק שהן דומות זו לזו אלא גם יש להן שורשים משותפים. [...] מבחינה מסוימת, נוהגים בנשים כאילו הן נחלת הכלל, ונוהגים בנחלת הכלל כאילו היא אישה (Mies and Bennholdt-Thomsen 1999).

שעתוק החיים (reproduction) קודם לייצור (production) החברתי. גע בנשים, גע בסלע (Linebaugh 2008).¹

* Silvia Federici, 2019. "Feminism and the Politics of the Commons in an Era of Primitive Accumulation," in *Re-Enchanting the World: Feminism and the Politics of the Commons*, Oakland: PM Press, pp. 102–115

1 הערת המערכת: reproduction, רפרודוקציה, הוא מהמושגים הרווחים בכתיבתה של פדריצי, והמושג שבו מגולמת התמורה שהיא מחוללת במחשבה המרקסיסטית והפמיניסטית. במילון המרקסיסטי, הרפרודוקציה – שעתוק, או שעתוק חברתי – נקשרת בעבותות לפרודוקציה, לייצור. הייצור איננו רק ייצורם של דברים – חפצים או כלים; הייצור הוא קודם כולל ייצורם של יחסי הייצור, כלומר ייצור מחדש, שכפול או שעתוק, של יחסי חברתיים שעל בסיסם ומתוכם נעשית העבודה החברתית של ייצור הדברים. כלומר, מה שמיוצר שוב ושוב בחברה, מה שמשתכפל בה, הוא תנאי אי-השוויון, הניצול המעמדי והדיכוי הפוליטי המאפשרים את ייצורם של דברים ואת הפיכתם לסחורות. המוסדות הפוליטיים והחברתיים – הממשלה והפרלמנט, בתי המשפט, בתי הכלא ובתי

הקדמה: למה נחלת הכלל?

הרעיון של "נחלת הכלל" ("the commons") צובר פופולריות גוברת והולכת בקרב השמאל הרדיקלי ברחבי העולם ובארצות הברית, לפחות מאז השתלטו הזפטסיסטים על הכיכר המרכזית של סן קריסטובל דה לאס קאסאס ב־31 בדצמבר 1993, במחאה על חקיקה שפירקה את אדמות הקהילה (ejido) במקסיקו. כיום נראה כי המונח מלכד סביבו אנרכיסטים, מרקסיסטים, סוציאליסטים, אקולוגיסטים ואקופמיניסטיים.²

יש סיבות חשובות להצבתו של הרעיון הזה, הארכאי לכאורה, בלב הדיון הפוליטי בתנועות חברתיות בנות זמננו. שתיים מן הסיבות בולטות במיוחד. מצד אחד ירדה קרנו של המודל האטטיסטי של המהפכה, מודל שבמשך עשרות שנים שאב את כל מרצן של התנועות הרדיקליות שביקשו חלופה לקפיטליזם. מצד שני, הניסיון הניאו-ליברלי להכפיף כל צורת חיים וידע להגיון השוק חיזק את המודעות שלנו לסכנת החיים בעולם שבו הגישה לחופים, לעצים, לבעלי חיים ולבני אדם אחרים תלויה בגישה לכסף. "הגידור החדש" של כל המרחבים הללו (enclosures) גם הבליט עולם של נכסים ציבוריים ויחסים קהילתיים שרבים סברו כי הוא נכחד כבר או שלא העריכו אותו במיוחד, עד שההפרטה החלה לאיים עליו.³ למרבה האירוניה, המרחבים המגודרים החדשים לא רק המחישו שנחלת הכלל לא נעלמה, אלא גם הבהירו שדרכים חדשות של שיתוף פעולה חברתי נוצרות בלי הרף – גם בזירות חיים שלא התקיימו בעבר, כמו האינטרנט.

בהקשר זה, הרעיון של נחלת(ו)ת הכלל מספק חלופה הגיונית ומעוגנת מבחינה היסטורית הן למדינה ולרכוש הפרטי הן למדינה ולשוק, והוא מאפשר לנו לדחות את

הספר – הם מוסדות שתוק, מוסדות שעניינם שכפול הסדר החברתי הקיים והשאריתו על כנו. לפיכך, במילון המרקסיסטי שמור לפרודוקציה מובן שלילי מובהק. ואילו ההגות הפמיניסטית, ובכלל זה ההגות המרקסיסטית-פמיניסטית, שבה למובן קדום יותר של רפרודוקציה: שתוק החיים הביולוגיים, כלומר שימור החיים ויצירתם של חיים חדשים. זוהי מלאכת הרבייה והריבוי, ובכללה דאגה לקורת גג, הזנה, הגנה, גידול וחינוך. זו מלאכה ראשונה במעלה, הכרחית לקיומם של חיים ביולוגיים ועל בסיסם חיים חברתיים; ובה בעת, מתוכה נוצרת גם ההיררכיה המגדרית, בשל האופן שבו נשים מופקדות על שתוק החיים – פעולה שעם התפתחות הקפיטליזם הייתה לפעולה לא מתוגמלת ופחותת ערך, עבודה ללא שכר וללא הכרה חברתית. המילה רפרודוקציה אצל פדריצ'י אוחזת בכל המשמעויות הללו, ותרגומה כאן יהיה ברוב המקרים "שתוק החיים", ובמקרים בודדים – שתוק (כאשר ההקשר הוא כלכלי-חברתי גרידא) או רבייה (כאשר ההקשר הוא ביולוגי במובהק).

2 אחד המקורות המרכזיים העוסקים בפוליטיקה של נחלת הכלל וביסודותיה התיאורטיים הוא כתב העת הבריטי המקוון *The Commoner*, שגיליונו ה־15 יצא לאור בשנת 2012. גיליונות עבר, ביקורות ועוד זמינים בכתובת thecommoner.org.

3 אחת הדוגמאות היא מאבק שמתנהל בקהילות רבות במדינת מיין נגד ניכוס מימי המדינה בידי חברת נסטלה לצורכי ייצור של מים מינרליים במותג פולנד ספרינג. הגנבה שמבצעת נסטלה העלתה אל המודעות את החשיבות העצומה של המים הללו ושל האקוויפרים התומכים בהם, ובאמת כוננה אותם מחדש כנחלת הכלל. ראו Food & Water Watch 2009. ארגון Food & Water Watch מגדיר עצמו כ"ארגון ללא כוונות רווח שפועל להבטיח זמינות של מים נקיים ומזון בריא בארצות הברית וברחבי העולם".

הבריה כאילו הם מוציאים זה את זה וממצים את האפשרויות הפוליטיות שלנו. נחלת הכלל גם משרתת מטרה אידיאולוגית ומשמשת מונח מלכד המבשר את החברה השיתופית שהשמאל הרדיקלי שואף ליצור. עם זאת, נותרו עוד שלל נקודות מעורפלות וחילוקי דעות במה שנוגע לפרשנות המונח, ואת אלה נצטרך להבהיר כדי לתרגם את עקרון נחלת הכלל לכדי פרויקט פוליטי לכיד.⁴

אחד העניינים, למשל, הוא השאלה מהי נחלת הכלל. יש לנו נחלות כלל בדמות אדמה, מים ואוויר, וגם נחלת כלל דיגיטלית; הזכויות הצבורות שלנו (גמלאות הביטוח הלאומי, למשל) מתוארות לא פעם כנחלת הכלל, וכך גם שפות, ספריות ותוצרים קולקטיביים של תרבויות היסטוריות. אבל האם כל נחלות הכלל הללו שוות ערך מנקודת המבט של הפוטנציאל הפוליטי שלהן? האם כולן מתיישבות זו עם זו? ואיך נוכל להבטיח שהן לא יקרינו אחדות שטרם נבנתה? ולבסוף, האם עלינו לדבר על "נחלות כלל" ברבים (commons) או שמא על "נחלת הכלל" (the common), כפי שמציעים מרקסיסטים אוטונומיסטים, שעבורם המונח מסמן את היחסים החברתיים האופייניים לצורת הייצור השלטת בעידן פוסט-פורדיסטי?

לאור השאלות הללו, במאמר זה אתבונן בפוליטיקה של נחלת הכלל מנקודת מבט פמיניסטית. בהקשר הזה, התואר "פמיניסטית" מתייחס לעמדה שעוצבה בידי המאבק נגד אפליה מינית וסביב עבודת שעתוק החיים (reproductive work), אשר בפרפרזה על דבריו של פיטר ליינבו שהובאו לעיל – היא הסלע שעליו בנויה החברה, ולאורה יש לבחון כל מודל של ארגון חברתי. לדעתי, חקירה זו חיונית כדי להיטיב להגדיר את הפוליטיקה הזאת וכדי להבהיר את התנאים שבהם עקרון נחלת הכלל יכול לבסס פרוגרמה אנטי-קפיטליסטית. שתי סוגיות הופכות את המשימות הללו לחשובות במיוחד.

נחלות כלל גלובליות, נחלות כלל של הבנק העולמי

ראשית, לפחות מאז תחילת שנות התשעים של המאה הקודמת, השפה של נחלות הכלל נוכסה בידי הבנק העולמי והאו"ם וגויסה בשירות ההפרטה. הבנק העולמי, באמתלה של הגנה על המגוון הביולוגי ושימור של נחלות כלל גלובליות, הפך את יערות הגשם לעתודות אקולוגיות וגירש מהם אוכלוסיות שמצאו שם את מחייתן במשך מאות שנים. בה בעת, למי שיכולים לשלם על כך הובטחה גישה ליערות, למשל במסגרת תיירות אקולוגית.⁵ האו"ם,

4 זירה מצוינת לדיונים עדכניים על נחלת הכלל היא כתב העת הבריטי *Turbulence: Ideas for Movement*. ראו למשל Turbulence 2009.

5 בנושא זה ראו את מאמרה החשוב של אנה איסלה (Isla 2009). איסלה מתארת כיצד שימור המגוון הביולוגי סיפק לבנק העולמי ולסוכנויות בינלאומיות אחרות אמתלה לגידור של יערות גשם, מן הטעם שהם מייצגים "מבלעי פחמן" ו"יצרני חמצן".

מצידו, שינה את החוק הבינלאומי המטפל בגישה לאוקיינוסים כך שיאפשר לממשלות לרכז את השימוש במי הים בידיים מעטות יותר, וגם כאן נעשה הדבר בשם שימור המורשת המשותפת של המין האנושי.⁶

הבנק העולמי והאו"ם אינם פועלים לבדם בהתאמת הרעיון של נחלת הכלל לאינטרסים של השוק. שערורך של נחלת הכלל נעשה אופנתי, מתוך מגוון מניעים, בקרב כלכלני הזרם המרכזי ומתכנני מדיניות קפיטליסטים. עדות לכך אפשר למצוא בספרות האקדמית הענפה העוסקת בנושא על שלוחותיו: הון חברתי, כלכלות מתנה, אלטרואיזם. עדות נוספת היא ההכרה הרשמית שניתנה למגמה הזאת: פרס נובל בכלכלה לשנת 2009 הוענק למדענית המדינה אלינור אוסטרום, שהיא הקול המוביל בתחום.⁷

מתכנני פיתוח וקובעי מדיניות גילו שבתנאים מתאימים, ניהול קולקטיבי של משאבי טבע יכול להיות יעיל יותר ומסוכסך פחות מהפרטה, ושנחלות כלל יכולות להיות פוריות מאוד עבור השוק.⁸ הם גם הכירו בכך שלהסחרה קיצונית של קשרים חברתיים יש השלכות מזיקות. אידיאלוגים קפיטליסטים מן האסכולה הניאו-ליברלית שואפים להרחבה מרבית של ההסחרה עד שתגיע לכל פינה של המפעל החברתי; אבל פרויקט כזה אינו רק בלתי אפשרי, אלא הוא גם לא רצוי מנקודת המבט של שעתוק השיטה הקפיטליסטית בטווח הארוך. צבירה קפיטליסטית תלויה מבחינה מבנית בהקצאה חופשית של עבודה ומשאבים בכמויות אדירות, ואלה חייבים להיראות כאילו הם עלויות חיצוניות לשוק – למשל עבודות הבית שנשים סיפקו בחינם, ושמעסיקים הסתמכו עליהן לצורכי השעתוק של כוח העבודה. אם כך, אין זה מקרה ששנים לפני הקריסה בוול סטריט ב-2008 כבר הזהירו כלכלנים ותיאורטיקנים חברתיים שמסחר (marketization) של כל היבטי החיים הוא הרסני לתפקודו החלק של השוק עצמו; כי גם שווקים, כך על פי הטעון שלהם, נסמכים על קיומם של יחסים לא מוניטריים כמו ביטחון, אמון והענקת מתנות (Bollier 2002, 36–39). בקיצור, בעלי ההון לומדים קצת על סגולותיהם של מוצרים משותפים.

אם כך, עלינו להיזהר מאוד שלא לעצב את השיח בנושא נחלת הכלל באופן שיאפשר את שיקומו של מעמד קפיטליסטי רדוף משברים, למשל באמצעות התחזות לאפוטרופוס הסביבתי של כדור הארץ.

6 אמנת חוק הים של האו"ם, שאומצה בנובמבר 1994, תחמה "אזור כלכלי בלעדי" עד מרחק מאתיים מיילים ימיים מן החוף, והוא מאפשר למדינות לנצל ולנהל את המשאבים המצויים שם – מאזורי דיג ועד מאגרי גז טבעי – וכן להגן עליהם. האמנה גם מסדירה את נושא הכרייה במים עמוקים ואת השימוש בהכנסות הנובעות ממנה. על התפתחות מושג המורשת המשותפת של המין האנושי במסגרת הדיון באו"ם ראו Buck 1998.

7 עבודתה של אוסטרום מתמקדת במשאבים משותפים (common-pool resources) ו"באופן שבו בני אדם מנהלים מערכות אקולוגיות, כדי לשמור על תשואות משאבים בנות קיימא לטווח הארוך", כפי שמצוין בערך הוויקיפדיה עליה.

8 עוד בנושא זה ראו Juma and Ojwang 1996. מדובר במסה מוקדמת יחסית העוסקת באפקטיביות של יחסי קניין קהילתיים בהקשר של מאמץ ופיתוח קפיטליסטי.

אילו נחלות כלל?

סוגיה שנייה היא שבשעה שמוסדות בינלאומיים למדו להשתמש בנחלות הכלל לטובת השוק, טרם נענתה השאלה כיצד נחלות הכלל יכולות לבסס כלכלה לא-קפיטליסטית. עבודתו של פיטר ליינבו, ובמיוחד ספרו *The Magna Carta Manifesto* (Linebaugh 2008), לימדו אותנו שנחלות הכלל הן החוט המקשר בין ההיסטוריה של המאבק המעמדי ובין ימינו אנו. ואמנם, המאבק למען נחלת הכלל מצוי סביבנו. תושבי מיין נאבקים מול מתקפת הציים התאגידיים על שימור הגישה לנחלות הדיג שלהם; תושבי האפלאצ'ים מתארגנים להציל את ההרים, המאוימים בידי כריית שטח (strip mining); תנועות של תוכנות חינוכיות וקוד פתוח מתנגדות להסחרה של ידע ופותרות מרחבים חדשים לתקשורת ולשיתוף פעולה. קהילות רבות פועלות באין רואה למען פילול (commoning) בצפון אמריקה, כמתואר בספרו של כריס קרלסון *Nowtopia* (Carlsson 2008). כפי שמראה קרלסון, יצירתיות רבה הושקעה בהקמה של "נחלות כלל וירטואליות" וצורות אחרות של חברתיות שמשגשות מתחת לרדאר של כלכלת הכספים והשוק.

חשיבות רבה במיוחד נודעה ליצירתן של גינות עירוניות, שהתפשטו בכל רחבי ארצות הברית בשנות השמונים והתשעים, בעיקר הודות ליוזמות של קהילות מהגרים מאפריקה, מהאיים הקריביים וממדינות הדרום בארצות הברית. אי-אפשר להגזים בהערכת חשיבותן. גינות עירוניות פתחו פתח לתהליך של "כפרור" (rurbanization), שהוא הכרחי לחידוש השליטה בתהליך הייצור של מזוננו, לשיקום הסביבה ולאספקת מחייתנו. הן חשובות לא רק משום שהן מקור לביטחון תזונתי; הן משמשות גם כמוקדי חברות, ייצור ידע וחילופים תרבותיים ובין-דוריים. כפי שכותבת מרגריטה פרננדז על גינות עירוניות בניו יורק, מדובר במקומות שאנשים נפגשים בהם לא רק כדי לעבד את האדמה אלא גם כדי לשחק קלפים, לערוך חתונות ומסיבות לתינוקות שנולדו ולחגוג ימי הולדת; לפיכך הם "מחזקים את הלכידות הקהילתית".⁹ חלק מהגינות מקיימות יחסי שותפות עם בתי ספר מקומיים ומספקות לתלמידים חינוך סביבתי אחרי שעות הלימודים. ולבסוף, הגינות הן "אמצעי להפצה ולמפגש של פרקטיקות תרבותיות מגוונות", והן מאפשרות למשל עירוב של ירקות ושל שיטות חקלאיות מאפריקה עם כאלה מהקריביים (Lamborn Wilson and Weinberg 1999).

ועם זאת, המאפיין החשוב ביותר של הגינות העירוניות הוא שתוצרתן משמשת לצריכה שכונתית ולא למטרות מסחריות. בכך הן נבדלות מנחלות כלל פוריות אחרות –

9 Fernandez 2003, 23–26. לעבודה מוקדמת וחשובה העוסקת בגנים עירוניים ראו Lamborn Wilson and Weinberg 1999.

בין שהן מייצרות עבור השוק, כמו מְדָגִי "חוף הלוֹבסטרִים" במיין,¹⁰ ובין שהן נרכשות בידי השוק, כמו נאמנויות הקרקע המשמרות מרחבים פתוחים. אבל הבעיה היא שהגינות העירוניות נותרו יוזמות שטח ספונטניות, ותנועות בארצות הברית עשו ניסיונות מעטים בלבד להרחיב את נוכחותן ולהפוך את הגישה לאדמה לאחד משטחי המאבק הראשיים. באופן כללי יותר, השמאל לא שאל את עצמו כיצד לחבר יחדיו את נחלות הכלל המתרבות השונות שמגינים עליהן, מפתחים אותן ונלחמים עליהן כך שייצרו מכלול לכיד ויספקו בסיס לצורת ייצור חדשה.

חריג אחד להתעלמות זו הוא התיאוריה שהציעו אנטוניו נגרי ומייקל הרדט בספריהם *Commonwealth and Multitude, Empire* (Hardt and Negri 2000; 2004; 2009). לטענתם, חברה הבנויה על העיקרון של "נחלת הכלל" כבר מתפתחת בימינו מתהליכי האינפורמטיזציה וה"קוגניטיביזציה" של הייצור. על פי התיאוריה, כאשר הייצור הופך לייצור של ידע, תרבות וסובייקטיביות ומאורגן באמצעות האינטרנט, נוצרים מרחב משותף והון משותף שחומקים מבעיית ההגדרה של כללי הכללה והדרה. כי הגישה לרשת והשימוש בה מכפילים את המשאבים הזמינים ברשת במקום לגרוע מהם, ומתוך כך מסתמנת היתכנות של חברה הבנויה על שפע. המכשול היחיד שניצב כעת בפני ה"המון" הוא איך למנוע "תפיסה" קפיטליסטית של ההון המיוצר.

קסמה של התיאוריה נעוץ בכך שהיא אינה מפרידה את ההיווצרות של "נחלת הכלל" מארגון העבודה והייצור, אלא רואה אותה כחלק בלתי נפרד ממנו. חולשתה בכך שהתמונה שהיא מציינת לגבי נחלת הכלל "ממחלטת" (absolutizes) עבודה של מיעוט בעל כישורים שאינם נגישים למרבית אוכלוסיית העולם. התיאוריה גם מתעלמת מכך שהעבודה הזאת מייצרת סחורות עבור השוק, ומעלימה עין מכך שתקשורת וייצור מקוונים תלויים בפעילויות כלכליות – כמו כריית עפרות נדירות וייצור שבבים – אשר באופן שבו הן מאורגנות כיום הן גורמות הרס עצום, מבחינה חברתית ואקולוגית כאחת.¹¹ יתר על כן, בהדגישה ידע ומידע חומקת התיאוריה משאלת הייצור של חיי היומיום. אבל זה נכון לכלל השיח העוסק בנחלת הכלל, שעסוק בעיקר בתנאי־קדם פורמליים לקיומה של נחלת הכלל, ונוטה לעסוק פחות בדרישות החומריות לכינונה של כלכלה המבוססת על נחלת הכלל, שתאפשר לכולנו להיאבק בתלות בעבודה בשכר ובכניעה ליחסים קפיטליסטיים.

10 על נחלות הכלל של מיין בתחום הדיג מאיימת כיום מדיניות הפרטה חדשה, שמוצדקת בשם השימור ומכונה בתואר "הקצאות דיג" (catch shares). מדובר בשיטה שיושמה כבר בקנדה ובאלסקה, שבה ממשלות מקומיות מגבילות את כמות הדיג שאפשר לדוג באמצעות הקצאת רישיונות על בסיס כמויות הדיג ההיסטוריות של כל ספינה. התברר כי השיטה הרסנית לדייגים עצמאים קטנים, ואלה נדחקים למכור את רישיונותיהם לכל המרבה במחיר. המחאה נגד יישום המדיניות מתעצמת כיום בקהילות הדיג של מיין. ראו Schreiber 2009.

11 ייצורו של מחשב אישי, למשל, צורך 33 אלף ליטר מים ו־15–19 טון חומרים. ראו Sarkar 1999, 126; Dias 2009. אליזבת דיאס מצטטת טענות של ארגון Global Witness, הפועל למניעת סכסוכי משאבים, על כך שהסחר במינרלים העומד בבסיס תעשיית האלקטרוניקה מזין את מלחמת האזרחים ברפובליקה הדמוקרטית של קונגו.

נשים ונחלת הכלל

בהקשר זה, חשוב להתבונן בנחלת הכלל מנקודת מבט פמיניסטית. אפשר להתחיל מהכרה בכך שבהיותן הסובייקטים המרכזיים של עבודת שעתוק החיים, הן היסטורית הן בימינו, נשים נסמכו יותר מגברים על הגישה למשאבי קהילה טבעיים, סבלו יותר כתוצאה מהפרטתם, והיו המסורות ביותר להגנה עליהם. כפי שכתבתי בספרי *Caliban and the Witch* (Federici 2004), בשלב הראשון של הפיתוח הקפיטליסטי עמדו הנשים בחזית המאבק נגד גידור האדמות – גם באנגליה וגם ב"עולם החדש" – והגנו בחירוף נפש על תרבויות קהילתיות שהקולוניזציה האירופית ניסתה להחריב. כאשר קונקיסטדורים ספרדים השתלטו על הכפרים בפרו, נשים ברחו להרים הגבוהים והקימו שם מחדש צורות של חיים קולקטיביים ששרדו עד ימינו אנו. שלא במפתיע, במאה השש-עשרה והשבע-עשרה התחוללה המתקפה האלימה ביותר על נשים בתולדות העולם: רדיפתן של נשים כמכשפות. כיום, לנוכח התהליך החדש של הֶצְפָּר ראשוני, נשים הן הכוח החברתי המרכזי המעכב את מסחורו השלם של הטבע, והן תומכות בשימוש לא קפיטליסטי באדמה ובחקלאות מוטת קיום. נשים הן חקלאיות הקיום של העולם. באפריקה הן מייצרות שמונים אחוזים מן המזון שבני האדם צורכים, למרות מאמצי הבנק העולמי וסוכנויות אחרות לשכנע אותן להסיט את פעילותן לחקלאות מסחרית. בשנות התשעים, בערים אפריקניות רבות, נשים השתלטו על אדמות ציבור לנוכח מחירי המזון המאמירים ושתלו תירס, שעועית ומניהוט "בשולי הדרכים, [...] בפארקים ולאורך מסילות רכבת". בתוך כך הן שינו את הנופים העירוניים של ערי אפריקה וניצתו את ההבחנה בין עיר לכפר (Freeman 1993; Federici 2018 [2008]). בהודו, בפיליפינים וברחבי אמריקה הלטינית נשים נוטעות מחדש עצים ביערות שנפגעו, משתפות פעולה כדי להניס חוטבי עצים, מקימות מחסומים נגד פעולות כרייה והקמת סכרים ומובילות את המרד נגד הפרטה של מים (Shiva 1989).

הצד האחר של מאבק הנשים למען גישה ישירה לאמצעי שעתוק היה יצירתם של איגודי אשראי הפועלים כנחלת כלל כספית ברחבי העולם השלישי, מקמבודיה ועד סנגל (Podlashuc 2009). טונטינים (tontine), כפי שקוראים להם בחלקים של אפריקה) הם מערכות בנקאיות עצמאיות בניהולן של נשים. מערכות אלו מספקות מזומן ליחידים או לקבוצות שאין להם גישה לבנקים, ופועלות על בסיס אמון בלבד. בכך הן שונות לחלוטין ממערכות המיקרו-אשראי שמקדם הבנק העולמי, אשר פועלות על בסיס משטור הרדי ובושה – במקרים קיצוניים (למשל בניז'ר) נתלו בציבור מודעות עם תמונות הנשים שלא החזירו הלוואות, מנהג שהוביל להתאבדויות.¹²

12 אני חבה את המידע הזה לאוסיינה אלידו, מנהלת המרכז ללימודים אפריקניים באוניברסיטת רטגרו בניו ג'רזי.

נשים הובילו גם את המאמץ לקולקטיביזציה של עבודת הרבייה, הן כדי לחסוך בעלויות הרבייה, הן כדי להגן זו על זו מפני עוני, אלימות מדינתית ואלימות מצד גברים יחידים. דוגמה מצוינת היא "סירי הבישול המשותפים" (ollas comunes) שארגנו נשים בצ'ילה ובפרו בשנות השמונים, כאשר בשל האינפלציה הדוהרת לא יכלו עוד להרשות לעצמן לערוך קניות כל אחת בנפרד (Andreas 1985; Fisher 1993). כמו השבת קרקעות או הקמה של טונטיניס, גם הפרקטיקות האלה הן ביטוי לעולם שבו קשרי הקהילה עודם חזקים. אבל תהיה זו טעות לראותן כמשהו קדם-פוליטי, "טבעי", או כתוצר פשוט של "מסורת". אחרי מופעי קולוניזציה חוזרים ונשנים, טבע ומנהגים אינם קיימים עוד בשום חלק של העולם, מלבד במקומות שבהם בני אדם נאבקו לשמרם ולהמציאם מחדש. כפי שציין ליאו פודלשוק במאמרו "Saving Women: Saving the Commons" (Podlashuc 2009), קומונליזם נשי שצומח היום מן השטח יוצר מציאות חדשה, מעצב זהות קולקטיבית, מכונן כוח-נגד בבית ובקהילה, ופותח תהליך של הערכה עצמית והגדרה עצמית שאפשר ללמוד ממנו רבות.

הלקח הראשון שאפשר ללמוד מן המאבקים הללו הוא שכלול האמצעים החומריים של שעתוק החיים הוא המנגנון המרכזי שבאמצעותו נוצרים אינטרסים קיבוציים וקשרים הדדיים. הוא גם קו ההתנגדות הראשון לחיים של שעבוד, ותנאי להקמתם של מרחבים עצמאיים. הכילול מערער מבפנים את אחיזתו של הקפיטליזם בחיינו. אין ספק שהניסיונות שתיארתי הם מודלים שאי-אפשר להעתיק אותם כפשוטם ממקום למקום. עבורנו, בצפון אמריקה, השבת קרקעות וכלול של אמצעי שעתוק החיים חייבים להיעשות בדרכים אחרות. אבל גם כאן, באמצעות איגום משאבים והקצאה מחודשת של העושר שייצרנו, אפשר להתחיל לנתק את שעתוק החיים מתזרימי הסחורות האחראים, באמצעות השוק העולמי, לנישולם של מיליוני בני אדם ברחבי העולם. אפשר להתחיל לשחרר את מחייתנו לא רק מן השוק העולמי אלא גם ממכונת המלחמה וממערכת הכליאה שעליהן מתבססת היום הכלכלה האמריקנית. ולבסוף, אפשר להתקדם אל מעבר לסולידריות המופשטת, שמאפיינת לעיתים קרובות כל כך את הקשרים בתנועה [הפמיניסטית], ושמגבילה את מחויבותנו, את יכולת ההתמדה שלנו ואת הסיכונים שאנו מוכנות לקחת.

במדינה שבה קניין פרטי מוגן על ידי מצבורי הנשק הגדולים בעולם, ושבה 300 שנות עבדות הביאו לשסעים עמוקים בגוף החברתי, יצירה מחדש של נחל(ו)ת כלל נראית כמשימה אימתנית שאפשר להגשימה רק בתהליך ארוך טווח של ניסוי וטעייה, בניית קואליציות ושלומים. אף שהיום המשימה עשויה להיראות קשה מאוד, זוהי האפשרות היחידה להגדיל את המרחב האוטונומי ולסרב להשלים עם כך ששעתוק החיים שלנו יבוא על חשבון הציבור ונחלות הכלל בשאר העולם.

רה-קונסטרוקציות פמיניסטיות

את מה שכרוך במשימה הזאת מבטאת בעוצמה רבה מריה מייס, המציינת שייצור נחלות כלל ידרוש תחילה לחולל בחיי היומיום שלנו תמורה יסודית שתאפשר לחבר מחדש את מה שהופרד עקב חלוקת העבודה החברתית במסגרת השיטה הקפיטליסטית.

הרחקת הייצור מן השעתוק והצריכה גורמת לנו להתעלם מתנאי הייצור של כל מה שאנחנו אוכלים, לובשים או משתמשים בו לעבודה, מן המחיר החברתי והסביבתי של הייצור ומגורל האוכלוסייה שעליה אנחנו פורקים את הזבל שלנו (Mies and Bennholdt-Thomsen 1999). במילים אחרות, עלינו להתגבר על חוסר האחריות הקשור בהשלכות של מעשינו, הנובעות מן הדרכים ההרסניות שבהן מאורגנת חלוקת העבודה החברתית בשיטה הקפיטליסטית; אחרת, ייצור חיים משלנו מייצר בהכרח מוות של אחרים. כפי שמייס מציינת, הגלובליזציה החמירה את המשבר הזה, הגדילה את המרחק בין מה שמיוצר למה שנצרך, ועל כן – למרות מה שנראה כחיזוק הקישוריות הגלובלית – היא העצימה את העיוורון שלנו כלפי הדם המעורבב במזון שאנו אוכלים, בדלק שאנו צורכים, בבגדים שאנו לובשים ובמחשבים שבעזרתם אנו מתקשרים זה עם זה (שם).

נקודת המבט הפמיניסטית מלמדת אותנו שכדי להתחיל ולבנות מחדש את נחלת הכלל, נצטרך קודם כול להתגבר על העיוורון הזה. נחלת כלל לא תתאפשר אלא אם נסרב לבסס על סבלם של אחרים את חיינו ואת שעתוק החיים שלנו, אלא אם נסרב לראות את עצמנו כנפרדים מן האחרים האלה. למעשה, כדי שתהיה לכלול משמעות כלשהי, הוא חייב לבוא לידי ביטוי בייצור של עצמנו כסובייקט מוכלל. כך יש להבין את הסיסמה "אין נחלת כלל בלי קהילה" (no commons without community). אבל בהקשר הזה קהילה אין פירושה מציאות גדורה, קיבוץ של אנשים המצטרפים זה אל זה בזכות אינטרסים בלעדיים שמבחינים אותם מאחרים, כמו בקהילות שנוצרות על בסיס דת או מוצא אתני; הקהילה המדוברת צריכה לבטא איכות של יחסים, עיקרון של שיתוף פעולה ואחריות זה כלפי זה וכלפי כדור הארץ, היערות, הימים ועולם החי.

בנייה מוצלחת של קהילה כזאת, כמו למשל קולקטיביזציה של עבודת הרבייה היומיומית שלנו, היא בוודאי רק ההתחלה. היא איננה תחליף לקמפיינים נרחבים יותר נגד הפרטה ולמען השבת הוננו המשותף. ובכל זאת מדובר בחלק חיוני מן החינוך לממשל קולקטיבי ומהכרתנו בהיסטוריה כפרויקט קולקטיבי – הכרה שהיא אולי הקורבן הראשי של העידן הקפיטליסטי הניאו-ליברלי. לכן גם עלינו לכלול בסדר היום הפוליטי שלנו קומונליזציה של עבודות הבית. סדר יום כזה יחיה מסורת פמיניסטית עשירה, שבארצות הברית היא משתרעת מאז הניסויים הסוציאליסטיים האוטופיסטיים של אמצע המאה התשע-עשרה ועד לניסיונות שעשו "פמיניסטיות מטריאליסטיות", משלהי המאה התשע-עשרה ועד ראשית המאה העשרים, לארגן מחדש ולחבר את עבודות הבית, ואז את הבית והשכונה, באמצעות ניהול קולקטיבי של משק הבית. הניסיונות הללו נמשכו עד שנות

העשרים, כשאמת הקומוניזם (red scare) שמה להם קץ (Hayden 1985 [1981]; 1986). את הפרקטיקות הללו – ובפרט את יכולתן של פמיניסטיות בעבר לראות בעבודת הרבייה ושעתוק החיים זירה חשובה של פעילות אנושית שאין לאיין אותה אלא לחולל בה מהפכה – עלינו לבחון מחדש ולשערך.

אחד הנימוקים החשובים ביותר בזכות יצירה של צורות חיים קולקטיביות הוא ששעתוק החיים של בני אדם הוא המלאכה עתירת העבודה ביותר על פני כדור הארץ, מלאכה שבמידה רבה אי-אפשר למכן אותה. אי-אפשר למכן את הטיפול בילדים, את מערכת הבריאות או את העבודה הפסיכולוגית הדרושה להשבתו של איזון גופני ורגשי. למרות מאמציהם של תעשיינים עתידינים, אי-אפשר למכן דאגה ואכפתיות אלא במחיר נורא לכל הנוגעים בדבר. איש לא יקבל רובוטים כצוותי סיעוד, במיוחד לא לילדים ולחולים. חלוקת אחריות ועבודה משותפת שאינן באות על חשבון בריאותן של מי שמספקות אותן הן הערובות היחידות לטיפול נאות. שעתוק החיים של בני אדם היה תהליך קולקטיבי במשך אלפי שנים. הוא הוטל על המשפחה המורחבת ועל הקהילה, ואנשים יכלו לסמוך עליהן – בפרט בשכונות פרולטריות, אפילו כשחיו לכדם, כך שהזקנה לא לוותה בכדידות האומללה ובתלות המאפיינות את חייהם של רבים כל כך מן הקשישים בימינו. רק עם בואו של הקפיטליזם הופרט השעתוק הזה לגמרי, והתהליך עוד הולך ומתרחב במידה שהורסת את חייו. את המגמה הזאת יש להפוך, וההווה הוא זמן מתאים במיוחד למימוש פרויקט שכזה. בשעה שהמשבר הקפיטליסטי מחריב את יסודות שעתוק החיים עבור מיליונים ברחבי העולם, לרבות בארצות הברית, אפשר ונחוץ לשקם את חיי היומיום שלנו. כמו שביתות, גם משברים חברתיים וכלכליים מנתצים את הסדרי העבודה בשכר וכופים עלינו צורות חדשות של חברתיות. כך קרה בימי השפל הגדול, כאשר נוצרה תנועת נוודים שבחתירתם לחירות שבנוודות הפכו את רכבות המסע לנחלת כלל משלהם (Caffentzis 2006). בצומתי המסילות הם ארגנו מחנות נוודים ("ג'ונגלים"), שבהם כללים של ממשל עצמי וסולידריות בישרו על העולם הקומוניסטי שבו האמינו רבים מיושביהם.¹³ אבל למעט נשים בודדות, בנות דמותה של גיבורת סרטו של סקורסזה כנופיית ברטה,¹⁴ היה זה בעיקרו עולם של אחרות גברים, ובטווח הארוך לא היה אפשר לקיימו. בסיום המשבר הכלכלי והמלחמה בויתו הנוודים באמצעות שני המנועים הגדולים של קיבוע כוח העבודה: המשפחה והבית. מתוך מודעות לסכנת בנייתו מחדש של מעמד הפועלים במהלך השפל הגדול, בעלי ההון בארצות הברית יישמו לעילא את העיקרון המאפיין את ארגון החיים הכלכליים: שיתוף פעולה בנקודת הייצור, הפרדה ואטומיזציה בנקודת שעתוק החיים. בית המשפחה

Anderson 1998; DePastino 2003; Caffentzis 2006 13

14 הסרט, עלילה בדיונית המוצגת כאוטוביוגרפיה של נוודת רדיקלית בשם ברטה תומפסון, הוא עיבוד מחודש של מרטין סקורסזה לספר של בן רייטמן. ראו Reitman 2002.

הפרטי הנפרד, שיוצר בייצור סדרתי ושווק לפועלים בעיירות לוויטאון, וחבל הטבור שנספח אליו – הלוא הוא המכוננית – לא רק הושיבו את העובדים במקומם; הם גם שמו קץ לנחלת הכלל של הפועלים העצמאיים, שאותה ייצגו הג'ונגלים של הנוודים (Hayden 1985 [1981]). היום, כאשר בארצות הברית מעוקלים מיליוני בתים ומכונניות, כאשר דיירים מפונים מבתיהם בעקבות אובדן המוני של תעסוקה שממוטט שוב את עמודי התווך של משמעת העבודה הקפיטליסטית, נחלות כלל חדשות – כדוגמת ערי האוהלים שמשתרעות מחוף לחוף – קורמות עור וגידים. אבל הפעם נשים הן שצריכות לבנות אותן, כדי שלא יישארו מרחבים ארעיים, אזורים אוטונומיים זמניים, אלא ייעשו בסיס לצורות חדשות של שעתוק חברתי.

אם הבית הוא ה"אויקוס" שעליו בנויה הכלכלה, הרי נשים, שהיסטורית היו עובדות משק הבית ואסירות הבית, הן שצריכות לקחת את העניינים לידיהן ולחדש את הבית כמרכז של חיים קולקטיביים, כנקודת מפגש לאנשים רבים ולצורות רבות של שיתוף פעולה; כמקום שמספק ביטחון בלי להביא לבידוד ולקיבוע, מקום שמאפשר שיתוף והפצה של נכסי קהילה, ומעל הכול, מקום שמניח בסיס לצורות קולקטיביות של שעתוק החיים. כאמור, אפשר לשאוב השראה לפרויקט כזה מן התוכניות של הפמיניסטיות המטריאליסטיות בנות המאה התשע-עשרה: מתוך הבנה שהבית הוא "מרכיב מרחבי [רב חשיבות] בדיכוי של נשים", הן ארגנו מטבחים קהילתיים ומשקי בית שיתופיים וקראו לשליטה של העובדות במלאכת השעתוק (Hayden 1986).

המטרות הללו הן קריטיות בימינו. שבירת הבידוד של החיים בבית אינה רק תנאי קדם למימוש צרכינו הבסיסיים ביותר ולחיזוק כוחנו לעומת המעסיקים והמדינה. היא גם תגונן עלינו מפני אסון אקולוגי. כי לא יכול להיות ספק בדבר ההשלכות ההרסניות של הריבוי ה"לא כלכלי" של נכסים משעתקים ושל המעונות המסוגרים שאנחנו קוראים להם היום בית, שמשחררים חום לאטמוספירה בחורף וחושפים אותנו לחום בלתי נסבל בקיץ. ומה שחשוב יותר, לא נוכל לבנות חברה חלופית ותנועה חזקה שתהיה מסוגלת לשעתק את עצמה אלא אם נגדיר מחדש את שעתוק החיים בדרך שיתופית יותר, ונשים קץ להפרדה שבין האישי לפוליטי ובין האקטיביזם הפוליטי לשעתוק של חיי היומיום.

נותר רק להבהיר שכאשר אנו מפקידים בידי נשים את משימת הכילול או הקולקטיביזציה של השעתוק, איננו נכנעים לתפיסה נטורליסטית של נשיות. מובן מדוע פמיניסטיות רבות רואות באפשרות הזאת גורל מר ממוות; בתודעתנו הקולקטיבית נחקה הידיעה שנשים הוגדרו כנחלת הכלל של הגברים, משאב טבעי של עושר ושירותים שגברים רשאים לעשות בו שימוש חופשי כפי שהקפיטליסטים ניכסו לעצמם את עושרו של הטבע. אבל בפרפרזה על דבריה של דולורס היידן, הארגון מחדש של עבודת שעתוק החיים, ועל כן הארגון מחדש של הבית ושל המרחב הציבורי, איננו שאלה של זהות; הוא שאלה של עבודה, ואפשר להוסיף – הוא שאלה של כוח ושל ביטחון (Hayden 1985 [1981]). אני

נוכרת כאן בניסיון של הנשים שהיו חברות בתנועה הברזילאית (Movimento dos Trabalhadores Rurais Sem Terra), תנועת האיכרים חסרי האדמות: אחרי שהקהילות שלהן זכו בזכות להחזיק באדמות שעליהן השתלטו, הן עמדו על כך שהבתים החדשים ייבנו במתחם יחיד כדי שיוכלו להמשיך לקבץ יחד את עבודות הבית שלהן, לכבס יחד, לבשל יחד, להתחלף עם גברים, כפי שעשו לכל אורך מאבקייהן, ולמהר לתמוך זו בזו במקרים של פגיעה מידי גברים. הטענה שנשים צריכות להוביל את הקולקטיביזציה של עבודת שעתוק החיים והבית אינה עושה נטורליזציה של עבודות הבית כיעוד של נשים. היא רק מסרבת למחוק את החוויות הקולקטיביות, את הידע והמאבקים שנשים צברו ביחס לעבודה זו, שההיסטוריה שלה היא חלק בלתי נפרד מהתנגדותנו לקפיטליזם. כיום ההתחברות מחדש להיסטוריה הזאת היא צעד חיוני לנשים וגברים, גם כדי לפרק את הארכיטקטורה הממוגדרת של החיים שלנו וגם כדי לבנות מחדש את הבית ואת החיים כנחלת הכלל.

תרגום: יניב פרקש

ביבליוגרפיה

- Anderson, Nels, 1998. *On Hobos and Homelessness*, Chicago: University of Chicago Press.
- Andreas, Carol, 1985. *When Women Rebel: The Rise of Popular Feminism in Peru*, Westport: Lawrence Hill.
- Bollier, David, 2002. *Silent Theft: The Private Plunder of Our Common Wealth*, New York: Routledge.
- Buck, Susan J., 1998. *The Global Commons: An Introduction*, Washington: Island Press.
- Caffentzis, George, 2006. "Three Temporal Dimensions of Class Struggle," paper presented at the International Studies Association annual meeting, San Diego, March.
- Carlsson, Chris, 2008. *Nowtopia*, Chico: AK Press.
- DePastino, Todd, 2003. *Citizen Hobo*, Chicago: University of Chicago Press.
- Dias, Elizabeth, 2009. "First Blood Diamonds, Now Blood Computers?," *Time*, July 24.
- Emergency Exit Collective, 2008. "The Great Eight Masters and the Six Billion Commoners," Bristol, May Day 2008.
- Federici, Silvia, 2004. *Caliban and the Witch*, New York: Autonomedia.

- , 2018 [2008]. “Witch-Hunting, Globalization and Feminist Solidarity in Africa Today,” in *Witches, Witch-Hunting, and Women*, Oakland: PM Press, pp. 60–86.
- Fernandez, Margarita, 2003. *Cultivating Community, Food and Empowerment* (unpublished manuscript).
- Fisher, Jo, 1993. *Out of the Shadows: Women, Resistance and Politics in South America*, London: Latin America Bureau.
- Food & Water Watch, 2009. “Nestle’s Move to Bottle Community Water,” Food and Water Watch fact sheet, July.
- Freeman, Donald B., 1993. “Survival Strategy or Business Training Ground? The Significance of Urban Agriculture for the Advancement of Women in African Cities,” *African Studies Review* 36(3), pp. 1–22.
- Hardt, Michael, and Antonio Negri, 2000. *Empire*, Cambridge and London: Harvard University Press.
- , 2004. *Multitude: War and Democracy in the Age of Empire*, New York: Penguin.
- , 2009. *Commonwealth*, Cambridge: Harvard University Press.
- Hayden, Dolores, 1985 [1981]. *The Grand Domestic Revolution: A History of Feminist Designs for American Homes, Neighborhoods, and Cities*, Cambridge: MIT Press.
- , 1986. *Redesigning the American Dream: The Future of Housing, Work and Family Life*, New York: W.W. Norton.
- Isla, Ana, 2009. “Who Pays for the Kyoto Protocol?,” in Ariel Salleh (ed.), *Eco-Sufficiency and Global Justice*, New York and London: Palgrave Macmillan, pp. 199–217.
- Juma, Calestous, and J. B. Ojwang (eds.), 1996. *In Land We Trust: Environment, Private Property and Constitutional Change*, London: Zed Books.
- Lamborn Wilson, Peter, and Bill Weinberg (eds.), 1999. *Avant Gardening: Ecological Struggle in the City and the World*, Brooklyn: Autonomedia.
- Linebaugh, Peter, 2008. *The Magna Carta Manifesto*, Berkeley: University of California Press.
- Mies, Maria, and Veronika Bennholdt-Thomsen, 1999. *The Subsistence Perspective: Beyond the Globalized Economy*, London: Zed Books.
- Podlashuc, Leo, 2009. “Saving Women: Saving the Commons,” in Ariel Salleh (ed.), *Eco-Sufficiency and Global Justice*, London: Palgrave Macmillan, pp. 268–290.
- Reitman, Ben, 2002 [1937]. *Sister of the Road: The Autobiography of Box-Car Bertha*, Oakland: AK Press.

- Sarkar, Saral, 1999. *Eco-Socialism or Eco-Capitalism? A Critical Analysis of Humanity's Fundamental Choices*, London: Zed Books.
- Schreiber, Laurie, 2009. "Catch Shares or Share-Croppers?," *Fishermen's Voice* 14(12), December.
- Shiva, Vandana, 1989. *Staying Alive: Women, Ecology and Development*, London: Zed Books.
- Turbulence, 2009. *And Now for Something Completely Different?* 5 (December).